

1 / 9 / 2017

F.U.A

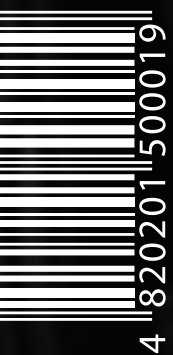
femida.ua / Юридичний журнал

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

/ 10

ПЕРЕПЛАНУВАННЯ КВАРТИРИ. ЧИ ПОТРІБНО ОТРИМУВАТИ ДОЗВІЛ?

/ 18

4 820201 500019

ПРАВО НЕ ЗАВЖДИ ЗАКОН. ЗАКОН НЕ ЗАВЖДИ ПРАВО ^(C)

Ранок. Офіс. Кава.... 5 хвилин на збори і знову в дорогу. Сьогодні у графіку з засідання! Засідання, на яких, як завжди, буде вирішуватись одне-єдине питання: «Хто прав, а хто ні»... Ми вже давно звикли до того, що рішення суду не завжди нас влаштовують, що закон не завжди стає на сторону справедливості... і що саме по собі розуміння справедливості у кожного своє.

Але незважаючи на це, ми кожного разу шукаємо нові можливості застосування норм права для захисту порушених прав та інтересів. Ми намагаємось знайти щось нове у рішенні судів, аби мати можливість застосувати норму права, яка захистить саме Ваші інтереси...

Авторський колектив нашого журналу зі свого практичного досвіду впевнений у тому, що на сторінках нашого журналу Ви знайдете як практичні поради щодо тих чи інших життєвих ситуацій, так і корисні контакти центрів надання правових послуг та контакти провідних юридичних фірм, які зможуть допомогти особисто Вам у вирішенні Вашого питання... /27.02.2017/

*З повагою головний редактор
Вороницька-Гайдак Надія Олександрівна*

ЗАСНОВНИК ТА ВИДАВЕЦЬ:
ТОВ «БСВ Профменеджмент»

АВТОР ІДЕЇ ТА ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Вороницька-Гайдак Надія Олександрівна

ЛІТЕРАТУРНИЙ РЕДАКТОР:
Світлана Козиренко

ДИЗАЙН ТА ВЕРСТКА:
Інна Вінченко

АДРЕСА:
02140, м. Київ,
вул. Бориса Гмирі 1\2, оф. 141
Тел.: (044) 568-00-77
Моб.тел.: (067) 597-25-94

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 18044-6894Р

АДРЕСА ДЛЯ ЛИСТУВАННЯ:
02140, м. Київ, а\с – 92 «Феміда»

Передрук матеріалів можливий лише за наявності письмової згоди редакції. Думка редакції може не збігатися з думками авторів. Відповідальність за зміст реклами несуть рекламодавці. У випадку виявлення поліграфічного браку для заміни примірника номера звертайтеся до редакції. З питань розміщення реклами звертайтеся до головного редактора.
Наклад: 2000 примірників.

Тема номера:

Кому слід подати
декларацію про майнові
доходи у 2017 році

4

Кримінальне право

Негласні слідчі дії. Особливості їхнього регулювання українським законодавством

9

Судова практика

15 Виконавчий напис

Історія з практики

22 Податкова компенсувала збитки підприємству за рішенням суду. Щасливий випадок чи формування нової судової практики?

Сім'я

24 Позбавлення батьківських прав в Україні. Судова практика

Судова практика

28 Відшкодування моральної шкоди у справах про захист честі, гідності та ділової репутації.

Погляд науковця

33 Державно-правовий аспект інклюзивної освіти в Україні в умовах євроінтеграції

Моя власність

36 Перепланування квартири. Чи потрібно отримувати дозвіл?

КОМУ СЛІД ПОДАТИ ДЕКЛАРАЦІЮ ПРО МАЙНОВІ ДОХОДИ У 2017 РОЦІ

Костін
Костянтин Миколайович

адвокат
Юридичне об'єднання «Феміда»

Через деякий час на телебаченні та у багатьох друкованих засобах інформації з'явиться велика кількість соціальної реклами від імені Державної фіскальної служби України, яка матиме на меті нагадати всім громадянам України про необхідність задекларувати доходи, отримані у 2016 році.

Спочатку нам потрібно визначитись, на кого саме покладається обов'язок щодо подання річної податкової декларації про майновий стан та доходи (Декларація).

Даний обов'язок покладається на громадян; осіб, які провадять незалежну професійну діяльність; фізичних осіб-підприємців.

Громадянам потрібно задекларувати будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь громадянина протягом 2016 року. Розділом IV. ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ Податкового кодексу України визначено, який саме дохід підлягає оподаткуванню, також наведені податкові знижки та дохід, який не підлягає оподаткуванню.

Найпоширенішим прикладом доходів, які підлягають оподаткуванню, є:

- доходи від здавання в оренду власного рухомого чи нерухомого майна;
- доходи з продажу (обміну) власного майна;
- доходи з продажу власної сільгосппродукції фізичним особам;
- спадщина (дарунок) від осіб, які не є членами сім'ї першого ступеня споріднення;
- інвестиційні доходи, отримані від операцій з інвестиційними активами;
- іноземні доходи.

Особам, які провадять незалежну професійну діяльність (самозайняті особи) потрібно подати Декларацію також до 3 травня цього року. Останній день сплати податку – 31 липня 2017 року. До самозайнятих осіб відносяться особи, які беруть участь у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльності лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайняті релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою

подібною діяльністю, за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Декларацію потрібно подати незалежно від того, чи був отриманий дохід, чи ні.

Фізичним особам-підприємцям (крім осіб, які обрали спрощену систему оподаткування) декларацію необхідно подати протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного кварталу або року.

Строк подання Декларації різнний. Громадяни та самозайняті особи подають декларацію з 01.01.2017 по 03.05.2017 включно.

Ставка податку становить 18%.

Строк сплати. Суму податку, яка зазначена в Декларації, громадяни та самозайняті особи сплачують самостійно до 1 серпня 2017 року, а фізичні особи-підприємці до 17 лютого 2017 року.

Усі вище перелічені особи подають Декларації за місцем своєї податкової адреси особисто або особою за дорученням; поштою або засобами електронного зв'язку. Надсилати поштою потрібно з повідомленням про вручення та з описом про вкладення не пізніше ніж за 5 днів до закінчення граничного строку подання. Декларація в електронній формі подається з дотриманням умови реєстрації електронного підпису, а надіслати її потрібно до 24:00 години дня, у якому спливає такий строк подання.

Слід зазначити, що Податковий кодекс України передбачає надання фіскальними органами безкоштовної консультативної допомоги та отримання бланку Декларації.

У разі неподання або несвоєчасного подання Декларації та несплати або несвоєчасної сплати податків, пов'язаних з декларуванням доходів, неподання, невчасного подання або заниження податкового зобов'язання, законодавством передбачена відповідальність, яка полягає у накладенні штрафів. **■**

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

Федорович
Аліна Олександрівна

помічник адвоката,
Юридичне об'єднання «Феміда»

Майже щодня українські законодавці наввипередки пишуть нові законопроекти, намагаючись тим самим удосконалити сучасний стан національного права. Ось, наприклад, 2 червня 2016 року у рамках чергової судової реформи Верховною Радою були прийняті два закони: Закон «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та Закон «Про виконавче провадження». Обидва закони офіційно опубліковані в «Голосі України» 5 липня 2016 року та набрали законної сили протягом трьох місяців від дня їх опублікування, а саме 5 жовтня 2016 року.

Закон «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» визначає основи організації та діяльності з примусового виконання рішень державними й приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус. Примусове виконання судових рішень і рішень інших органів тепер покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців.

Мін'юст формує та реалізує державну правову політику у сфері організації примусового виконання рішень. Міністерство визнало за доцільне введення в Україні змішаної системи виконання судових рішень, зокрема, шляхом модернізації органів державної виконавчої служби, а також запровадження інституту приватних виконавців. З метою вдосконалення функціонування державної виконавчої служби підвищено вимоги до осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів.

Приватним виконавцем може бути громадянин України, не молодший 25 років, який має вищу юридичну освіту не нижче другого ступеня, володіє державною мовою, має стаж

роботи у галузі права після отримання диплома не менше двох років та склав кваліфікаційний іспит. Особа, яка хоче стати приватним виконавцем, зобов'язана пройти навчання та стажування, загальний строк якого не може перевищувати трьох місяців.

Відповідно до п. 5 та п. 6 ч.1 ст. 17 ЗУ «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» Мін'юст має забезпечити діяльність Кваліфікаційної та Дисциплінарної комісії приватних виконавців та сформувати Єдиний реєстр приватних виконавців України (ЄРПВ).

У грудні минулого року ми звернулись до Міністерства юстиції України із запитом на отримання публічної інформації щодо наявності та функціонування вищезгаданої Кваліфікаційної комісії приватних виконавців та щодо того, чи створено ЄРПВ і де з ним можна ознайомитись.

У відповідь на наш запит надійшов лист від Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції із посиланням на п. 4 розділу 4 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», що визначає обов'язок Мін'юсту протягом 3 місяців від дня набрання чинності цим Законом сформувати склад Тимчасової кваліфікаційної комісії у складі семи осіб, на яку покладаються повноваження Кваліфікаційної комісії приватних виконавців у повному обсязі. Разом з тим, також повідомлялось, що «на даний час до Департаменту не надходив наказ про затвердження Мін'юстом складу Тимчасової кваліфікаційної комісії і в подальшому інформація щодо діяльності комісії буде розміщена на офіційному веб-сайті Мін'юсту».

Наразі Мін'юст уже працює над організацією відбору та навчання майбутніх приватних виконавців. Однак у відомстві поки що немає чіткої відповіді, коли цей інститут запрацює. За словами заступника директора департаменту – начальника управління контролю за діяльністю органів державної виконавчої служби міністерства Віталія Чепурного, поки що прийнято

лише перший нормативний акт, який визначає єдину процедуру допуску до професії, а саме «Порядок допуску до професії приватного виконавця», затверджений наказом Мін'юсту від 25.10.2016 №1445/29575. Розділом 2 Порядку визначено, що навчання осіб полягає у проведенні Інститутом права та післядипломної освіти Мін'юсту навчальних курсів з отримання знань у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів. Особа проходить навчальні курси на підставі договору, укладеного між нею та Інститутом.

Прес-служба Міністерства юстиції повідомила, що список осіб, які увійшли до першого набору слухачів, включає 210 осіб. Навчальний курс проходитиме відповідно до Плану навчальних курсів, розробленого Інститутом та погодженого із Департаментом державної виконавчої служби Міністерства юстиції України. Курс навчання становитиме 23 робочі дні. Після закінчення курсу особи, які пройшли навчання та отримали свідоцтва, зможуть звернутися до Міністерства юстиції із заявою про допуск до професії, після чого вони мають пройти стажування в органах ДВС протягом місяця. Однак відповідно до Закону, від стажування звільняються особи, які мають стаж роботи державним виконавцем, адвокатом, нотаріусом, арбітражним керуючим, розпорядником майна, керуючим санацією ліквідатора не менше ніж 1 рік або помічником приватного виконавця — 2 роки. Утім, досвід роботи не звільнятиме від навчання, а отже, і від плати за нього. Доречі, вартість навчання новій професії становитиме 6100 грн. По завершенню двох етапів навчання кандидат на посаду приватного виконавця має скласти кваліфікаційний іспит. Відповідно до Закону він проводитиметься утвореною при Міністерстві кваліфікаційною та передбачатиме анонімне тестування.

Особі, яка успішно склала кваліфікаційний іспит, Міністерство юстиції України на підставі відповідного рішення Кваліфікаційної комісії протягом 10 днів з дня складення іспиту видає посвідчення приватного виконавця. Таке посвідчення є оплатним та становить розмір однієї

мінімальної заробітної плати, тобто наразі ця сума сягає 3200 грн. Посвідчення про право на здійснення діяльності приватного виконавця видається без обмеження строку його дії, однак приватний виконавець має постійно підвищувати свій кваліфікаційний рівень та кожні п'ять років з дня отримання посвідчення безоплатно складати іспит шляхом автоматизованого анонімного тестування. А особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, має право скласти його повторно, однак не раніше ніж через шість місяців після попередньої спроби.

Перед початком своєї діяльності приватний виконавець має надати повідомлення до Міністерства юстиції України, у якому обов'язково зазначаються:

- 1) виконавчий округ, на території якого приватний виконавець має намір здійснювати діяльність;
- 2) інформація про офіс приватного виконавця;
- 3) реквізити договору страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця, строк дії договору, інформація про страховика та страхову суму;
- 4) інформація про помічників приватного виконавця (у разі їхньої наявності).

Як бачимо, пункт 3 закріплює обов'язок приватного виконавця надати інформацію про Договір страхування цивільно-правової відповідальності перед третіми особами. Протягом перших трьох років зайняття діяльністю приватного виконавця мінімальний розмір страхової суми за договором страхування не може бути меншим загальної суми стягнення за виконавчими документами, що перебувають на виконанні у приватного виконавця протягом року, але не менше 1000 мінімальних розмірів заробітної плати станом на початок відповідного календарного року.

Отже, які переваги в новій системі?

Пропонуючи новий інститут, його творці наголошували на численних перевагах, які, на думку авторів, здатні переkritи будь-які труднощі, що можуть виникнути на початковому етапі його впровадження.

Серед позитивних характеристик наступні:

- приватні виконавці зацікавлені у якнайшвидшому і максимально повному виконанні рішення суду, адже вони працюють за відсоток;
- приватні виконавці — це професіонали, дібрані в умовах жорсткого конкурсу, які пройшли навчання і стажування;
- приватні виконавці будуть наділені тими ж повноваженнями, що й виконавці державні, проте з превентивною метою (для недопущення зловживань) їм буде довірено не всі види рішень (виняток становитимуть, наприклад, майнові рішення у сімейних справах, рішення щодо примусового вселення/виселення з житлового приміщення тощо);
- робота приватних виконавців не тільки проводиться на позабюджетній основі, а й приносить прибуток державі — податки.

Проаналізувавши викладені представниками Міністерства юстиції плюси нового механізму, замислюється: як ми досі жили без цього? Але таке питання постає лише в тих, хто раніше не стикався з системою виконання судових рішень. Ті ж, хто вже має наочне уявлення про неї, висловлюють свої побоювання. Що поганого бачать в інституті приватних виконавців бізнесмени і представники громадськості?

Насамперед побоюється бізнес. Адже, по суті, нові приватні виконавці можуть виявитися «старими знайомими» — колекторами або рейдерами, але тепер їхні дії перебуватимуть у рамках закону. Більше того, побоювання є і в кредиторів, які бояться витратити час даремно, так і не отримавши належного їм.

У відповідь на це Міністерство юстиції заспокоює: новий інститут буде підконтрольним. За його діяльністю наглядатиме суд і Національна асоціація приватних виконавців України. Механізм оскарження дій або бездіяльності «приватників» нічим не відрізнятиметься від уже існуючого механізму щодо державних виконавців. Що ж, поки зарано робити категоричні висновки, тому почекаємо на результати роботи перших представників новоствореної професії, а далі буде... **13**

Гайдак
Олександр Володимирович

адвокат, керуючий партнер
Юридичне об'єднання «Феміда»

Загадкова абревіатура НСРД, яка відлякує своєю схожістю на привиди радянського минулого, насправді є нічим іншим, як скороченою назвою такого виду слідчих дій, як негласні слідчі (розшукові) дії. Вказаним діям присвячена ціла 21 глава у новому кримінальному процесуальному кодексі України.

Це саме ті дії, про які ми жартома говоримо, коли переривається розмова або існують перешкоди у мобільному зв'язку. На кшталт, «здається мене прослуховують».

Насправді веселого у цьому небагато, а от корисного вистачає – оскільки

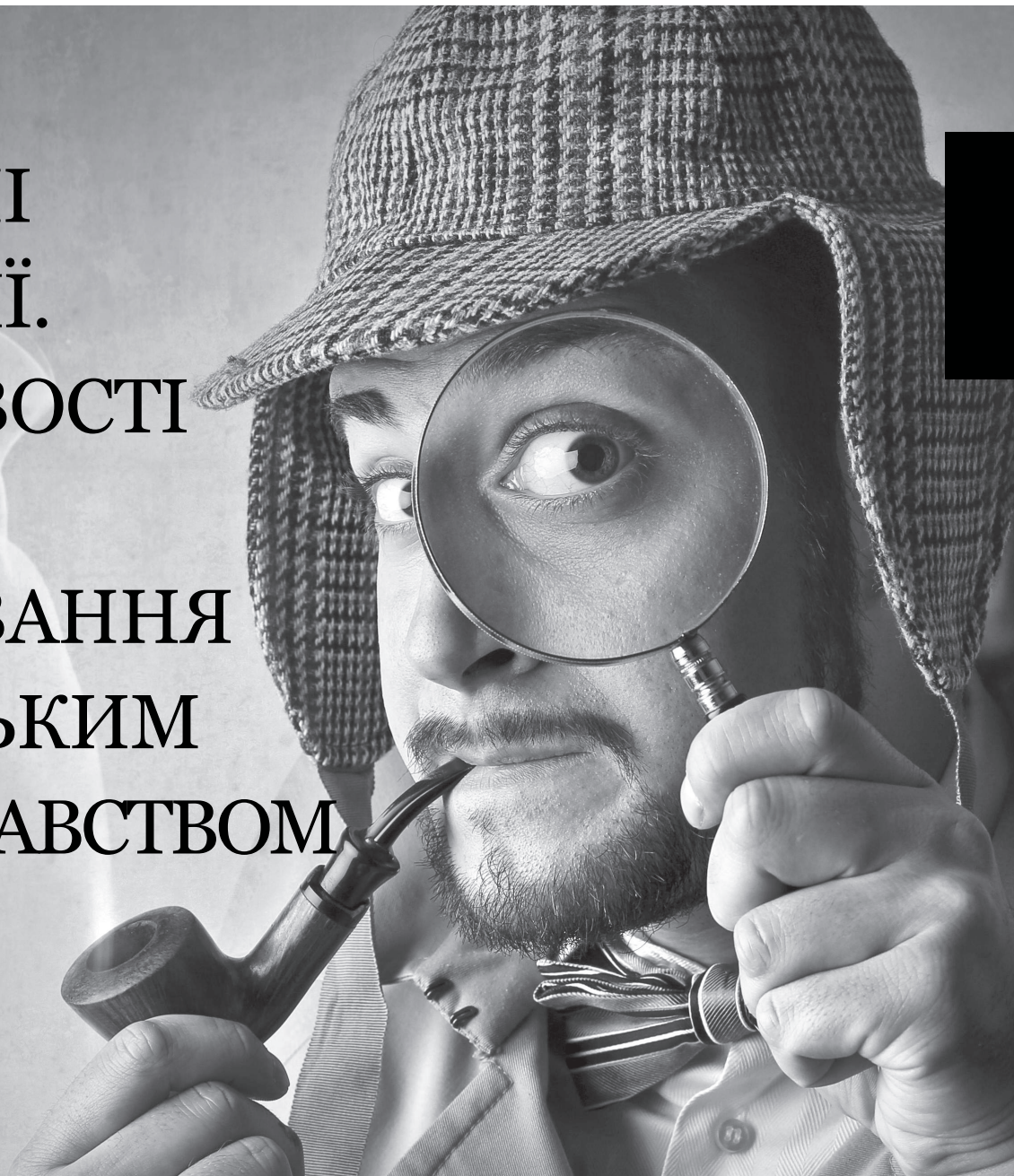
досить велика частина злочинів розкривається саме завдяки тим самим негласним слідчим діям.

Ну що ж, давайте розбиратися з тим, що ж воно таке та з чим його їдять.

Відповідно до статті 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Тобто основний фокус таких слідчих дій полягає саме у тому, що про них не повідомляються учасники (фігуранти), тобто особи, щодо

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ ДІЇ. ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

яких вони здійснюються, до певного часу, але про це згодом.

Для початку давайте розберемося з тим, які саме слідчі дії відносяться до негласних. Умовно (і в КПК також) їх поділяють на 2 види:

1. втручання у приватне спілкування,
2. інші види негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до статті 258 КПК України, спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. А втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.

ДО РІЗНОВИДІВ ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ВІДНОСЯТЬ:

Аудіо-, відеоконтроль особи (Стаття 260)

Аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію (Стаття 261)

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здій-

снювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

Кореспонденцією, передбаченою цією статтею, є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами.

ЯКІ САМЕ СЛІДЧІ ДІЇ ВІДНОСЯТЬСЯ ДО НЕГЛАСНИХ:

- 1.ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ,**
- 2.ІНШІ ВИДИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Огляд і виїмка кореспонденції (Стаття 262)

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що станов-

лять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їхні безпечні аналоги.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (Стаття 263)

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (Стаття 264)

Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частини, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її час-

тині, що має значення для певного досудового розслідування.

Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або їхніх частин, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, у якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

ІНШІ ВИДИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ:

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (Стаття 267)

Слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою:

- 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;
- 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;
- 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 4) виявлення осіб, які розшуковуються;
- 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних

місць, житла чи іншого володіння особи з метою, передбаченою в частині першій цієї статті, проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 Кодексу.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (Стаття 268)

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

СЛІДЧИЙ МАЄ ПРАВО ОБСТЕЖИТИ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНІ МІСЦЯ, ЖИТЛО ЧИ ІНШЕ ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ШЛЯХОМ ТАЄМНОГО ПРОНИКНЕННЯ В НИХ, У ТОМУ ЧИСЛІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Спостереження за особою, річчю або місцем (Стаття 269)

Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з ви-

користанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження.

Аудіо-, відеоконтроль місця (Стаття 270)

Аудіо-, відеоконтроль місця може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їхнього власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Контроль за вчиненням злочину (Стаття 271)

Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину.

Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

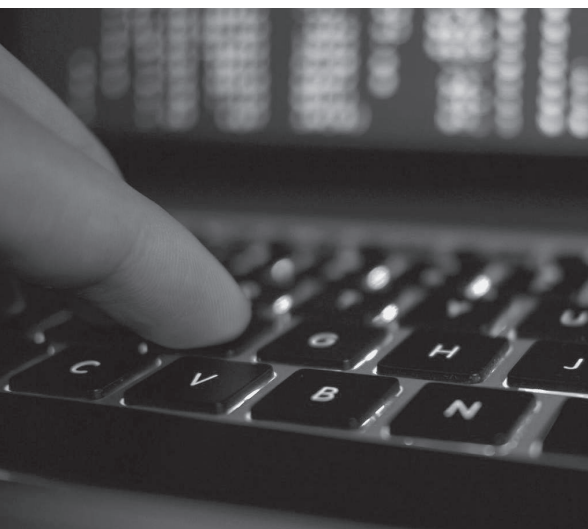
- 1) посягання на життя або здоров'я особи (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який би вона не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем.

Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (Стаття 272)

Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (Стаття 274)

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до статті 245 Кодексу неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами Кодексу, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Використання конфіденційного співробітництва (Стаття 275)

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених Кодексом.

Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Оскільки вказані дії є таємними, то на це повинна бути певна причина та повинні бути встановлені певні обмеження, оскільки такі НСРД обмежують конституційні права громадян.

Про кожне таке обмеження особа має бути повідомлена після завершення відносно неї негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того, таке обмеження можливо лише на підставі вмотивованого рішення суду (для більшості випадків).

Так, КПК встановлює, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271,

272, 274 Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Для довідки, відповідно до частини 4 та 5 статті 12 Кримінального кодексу України, тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років, а особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення. Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

- прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, – до вісімнадцяти місяців;
- керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, – до шести місяців;
- начальником головного, самостійного управління Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України, головного управління, управління Міністерства внутрішніх справ України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим,

областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до дванадцяти місяців;

- Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, головою органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, головою державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців;
- слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому статтею 249 Кодексу.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Нібито все зрозуміло та конкретно описано, але... існують українські реалії.

Так, оскільки існує доволі багато порушень при проведенні НСРД і не завжди вказані порушення вдається своєчасно виявити, то законодавець передбачив таку норму у КПК, як недопустимість доказів.

Відповідно до статті 89 КПК України, суд вирішує питання допустимості доказів під час їхньої оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. У випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке

дослідження було розпочате. Сторони кримінального провадження, потерпілий мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими.

Так, оскільки для використання доказу у суді сторона обвинувачення повинна відкрити його стороні захисту (як в принципі і навпаки), то на етапі ознайомлення з матеріалами кримінального провадження обвинувачений та його захисник дізнаються про проведені в рамках вказаного кримінального провадження НСРД.

І ось тут починається дослідження того, чи були дотримані всі норми українського законодавства при проведенні НСРД і чи можна визнавати результати вказаних НСРД допустимими у цьому кримінальному провадженні.

З цього приводу навіть Європейський суд з прав людини висловив свою позицію.

Зокрема, ЄСПЛ при розгляді порушення права особи на справедливий суд при дослідженні питання допустимості доказів у справі «Мірілашвілі проти Росії» від 11.12.2008 у п.200-п.209 зазначив наступне: «У змагальному процесі повинні розглядатися не лише докази, які безпосередньо стосуються фактів справи, а й інші докази, які можуть

стосуватися допустимості, достовірності та повноти останніх. Суд констатував, що рішення про відмову розкрити матеріали, пов'язані з операцією щодо прослуховування телефонних розмов, результатами якого було обґрунтовано обвинувальний вирок національного суду, не супроводжувалося адекватними процесуальними гарантіями, і, крім цього, не було достатньо обґрунтованим».

Так, ВССУ у справі від 09.04.2015 № 5-229км15 констатував наступне: «Судові рішення, які є предметом оскарження, у значній мірі ґрунтуються на даних протоколів за результатами негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо- та відеоконтролю, спостереження за особою та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, у ході яких було зафіксовано розмови між ОСОБА_2., ОСОБА_3. та ОСОБА_1. щодо одержання неправомірної вигоди та обставини передачі такої вигоди (т. 1, а. с. 221-246, т. 2, а. с. 4-49). Засуджений ОСОБА_1 у своїй апеляційній скарзі порушував питання про недопустимість таких доказів з огляду на те, що стороні захисту у повному обсязі не відкривалися і судом не досліджувалися матеріали, які стосувалися санкціонування відповідних заходів судом. Апеляційний суд не дав обґрунтованих відповідей на такі доводи, з урахуванням відсутності у матеріалах кримінального провадження копій ухвал слідчого судді про надання

дозволів на застосування зазначених заходів. Таким чином, у провадженні не встановлено, які конкретно негласні слідчі (розшукові) дії були санкціоновані слідчим суддею, щодо кого саме, на який строк та чи діяли правоохоронні органи у межах та у спосіб, передбачені відповідними судовими рішеннями. Тобто з достатньою повнотою не з'ясовано правові підстави та порядок застосування заходів, які тимчасово обмежували конституційні права і свободи ОСОБА_1., ОСОБА_3. та ОСОБА_2., що становило основний критерій допустимості їхніх результатів як джерела доказів»....

Таких справ у Єдиному реєстрі судових рішень можна віднайти доволі багато. Наприклад, попередні рішення стосувалися ненадання стороні Захисту доказів законності проведення втручання у конституційні права громадянина.

Існують також інші випадки, коли втручання здійснювалось на підставі відповідної ухвали слідчого судді, однак сама ухвала була не зовсім законною.

Так, в ухвалі Апеляційного суду міста Києва від 1 березня 2016 року по справі №753/17908/16-к зазначено, що разом з тим, колегія суддів не може погодитись з правильністю визнання судом першої інстанції допустимими і використанням як доказів винуватості ОСОБА_4 - протоколів за результатами проведення негласної слідчої дії від 09.09.2014 та від 22.09.2014 і DVD-R диску із записами розмов між ОСОБА_4 та ОСОБА_6, оскільки ці докази було одержано з порушенням вимог встановленого законом порядку, тобто у незаконний спосіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 2691, 270, 271, 272, 274 Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Між тим, як свідчать дані витягу з кримінального провадження, 16 травня 2014 року слідчим СВ Дарницького РУ ГУ МВС України в м. Києві Чепігою А.В. за заявою ОСОБА_6 внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №42014100020000117, з визначенням правової кваліфікації кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 368-3 КК України, за якою і проводилось досудове розслідування у кримінальному провадженні та обвинувальний акт було передано на розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ст. 12 КК України, злочин, передбачений ч. 3 ст. 368-3 КК України, віднесено до злочинів середньої тяжкості, а відтак виключається можливість проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як аудіо-, відеоконтроль особи, що передбачено ст. 260 КПК України.

Тому з мотивувальної частини вироку слід виключити посилання на ті фактичні дані, що містяться у протоколах за результатами проведення негласної слідчої дії від 09.09.2014 та від 22.09.2014 і DVD-R диску із записами розмов між ОСОБА_4 та ОСОБА_6, визнавши слушними доводи апелянта в цій частині.

Багато таких судових рішень можна знайти в Єдиному реєстрі судових рішень.

На останок, хотілося б зазначити, що НСРД в Україні поки що мають характер не системний, оскільки, як зазначав свого часу Європейський суд з прав людини у рішенні у справі Dumitru Popescu v. Romania, орган, який видає дозволи на прослуховування, повинен бути незалежним, і що повинні існувати або судовий контроль, або контроль з боку незалежного органу за діяльністю такого дозвільного органу.

На жаль, сьогодні судовий контроль за здійсненням негласних слідчих дій полягає лише у наданні відповідних дозволів на їх проведення, оскільки результати таких слідчих дій не надаються суду для інформації, статистика ведеться лише щодо кількості відповідних ухвал, а необхідність такого втручання у приватне життя громадян нерідко виправдовується політичною ситуацією та проведенням АТО. **Е**

ВИКОНАВЧИЙ НАПИС

Виконавчий напис – це розпорядження нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або про передачу чи повернення майна кредитору, здійснене на документах, які підтверджують зобов'язання боржника.

*Демченко
Марина Михайлівна*

*адвокат,
Юридичне об'єднання "Феміда"*

На сьогодні строк розгляду справ у суді в кілька разів перевищує встановлені чинним законодавством України межі, внаслідок чого на рішення, яке б захистило законні права та охоронювані законом інтереси кредитора, доводиться чекати роками. У зв'язку з цим навіть при-суджена на користь такого кредито-ра сума боргу зменшується в рази. І тому, коли за подання позову до суду необхідно сплатити значну суму

Так, прямо передбачено можливість вчинення виконавчих написів у наступних випадках:

- при стягненні аліментів за договорами, визначеними ст. ст. 78, 99, 109, 189 Сімейного кодексу України;
- при зверненні стягнення на заставлене майно, відповідно до ст. 20 Закону України «Про заставу»;
- при зверненні стягнення на предмет іпотеки, відповідно до ст. 33 Закону України «Про іпотеку»;
- при стягненні заборгованості по орендній платі, відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «Про оренду державного та комунального майна»;
- у разі пред'явлення вимоги про повернення предмету лізингу при відмові від договору лізингу або при стягненні з лізингоодержувача простроченої заборгованості, відповідно до ч. 2 ст. 7, ч. 2 ст. 10 Закону України «Про фінансовий лізинг»;
- при стягненні заборгованості за векселями, опротестованими нотаріусами, відповідно до ст. 8 Закону України «Про обіг векселів в Україні»;
- при стягненні за диспашею, відповідно до ст. 292 Кодексу торговельного мореплавства України.

судового збору, у той час як платоспроможність боржників в більшості випадків є досить сумнівною та примарною, одним з більш-менш простих, швидких та дешевих (а відтак і досить поширених) способів стягнення заборгованості з боржника є виконавчий напис нотаріуса.

Виконавчий напис – це розпорядження нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або про передачу чи повернення майна кредиту, здійснене на документах, які підтверджують зобов'язання боржника.

Під час вчинення виконавчого напису нотаріус керується нормами Цивільного кодексу України, Законом України «Про нотаріат», Законом України «Про виконавче провадження», Законом України «Про іпотеку», Законом України «Про заставу», постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» (далі – Постанова КМУ), Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та іншими нормативними актами.

Чинним законодавством України встановлено певне коло випадків, коли виконавчий напис може бути вчинено, а також ті випадки, які виключають можливість його вчинення.

Крім того, Постанова КМУ передбачає можливість стягнення заборгованості шляхом вчинення виконавчого напису нотаріуса і в інших випадках, зокрема: за нотаріально посвідченими договорами; з підстав, що впливають з кредитних відносин, а також з відносин, пов'язаних з авторським правом; стягнення заборгованості з батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей і підлітків у закладах освіти, загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах соціальної реабілітації; стягнення заборгованості з військовослужбовців, звільнених з військової служби, і військовозобов'язаних після закінчення зборів; повернення об'єкта лізингу; стягнення заборгованості з орендної плати за користу-

вання державним та комунальним майном; стягнення заборгованості за векселями, опротестованими нотаріусами в установленому законом порядку; стягнення заборгованості за аграрними розписками; стягнення заборгованості з виплати дивідендів.

Забороняється звернення стягнення на певне майно, що унеможлиблює вчинення виконавчого напису, а саме:

- на майно, одержане на підставі договору про припинення права на утримання (ст. 89 Сімейного кодексу України);
- на майно, передане набувачу за договором довічного утримання (ст. 754 Цивільного кодексу України);
- на майно, що є предметом застави (іпотеки) і належить комунальному чи державному підприємству або підприємству, більш як 50 % акцій (часток, паїв) якого перебуває у державній власності (ст. 20 Закону України «Про заставу», ст. 33 Закону України «Про іпотеку»).

Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість, або на правочинах, що передбачають звернення стягнення на майно на підставі виконавчих написів. Нотаріуси відмовляють у вчиненні виконавчого напису у випадках, коли витребується майно, звернення стягнення на яке забороняється законодавством України або здійснюється виключно на підставі рішення суду. Виконавчий напис вчинюється нотаріусом незалежно від місця виконання вимоги, місцезнаходження боржника або стягувача.

Для вчинення виконавчого напису стягувачем або його уповноваженим представником нотаріусу подається заява, у якій, зокрема, мають бути зазначені: відомості про найменування і місце проживання або місцезнаходження стягувача та боржника; дата і місце народження боржника-фізичної особи, місце його роботи; номери рахунків у банках, кредитних установах, код за ЄДРПОУ для юридичної особи; строк,

за який має провадитися стягнення; інформація щодо суми, яка підлягає стягненню, або предметів, що підлягатимуть витребуванню, включаючи пеню, штрафи, проценти тощо.

Заява може містити також іншу інформацію, необхідну для вчинення виконавчого напису. У разі необхідності отримати іншу інформацію чи документи, які мають відношення до вчинення виконавчого напису, нотаріус вправі витребувати їх у стягувача.

Вчинення виконавчого напису в разі порушення основного зобов'язання та (або) умов іпотечного договору здійснюється нотаріусом після спливу тридцяти днів з моменту надісланих іпотекодержателем повідомлень – письмової вимоги про усунення порушень іпотекодавцю та боржнику, якщо він є відмінним від іпотекодавця. Вчинення виконавчого напису за заявою одного з іпотекодержателів здійснюється нотаріусом після спливу десяти днів з дня одержання іншими іпотекодержателями письмового повідомлення про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Повідомлення вважається надісланим, якщо є відмітка іпотекодавця на письмовому повідомленні про його отримання або відмітка поштового відділення зв'язку про відправлення повідомлення на вказану в іпотечному договорі адресу.

Нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем; за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями – не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою вчиняється виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис вчиняється у межах цього строку. Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу.

При вчиненні виконавчого напису нотаріус повинен перевірити, чи подано на обґрунтування стягнення документи, зазначені у Переліку до-

кументів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.99 № 1172.

У разі вчинення виконавчого напису за договором іпотеки нотаріус перевіряє за інформацією з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, отриманою шляхом безпосереднього доступу до цього реєстру, наявність чи відсутність заставної, наявність чи відсутність інших іпотекодержателів. За наявності заставної вчинення виконавчого напису може бути здійснено лише на підставі заяви (вимоги) власника заставної.

чим написом; строк пред'явлення виконавчого напису до виконання; підпис нотаріуса, який вчинив виконавчий напис, скріплений печаткою; інші відомості, передбачені Законом України «Про виконавче провадження».

Виконавчий напис вчинюється на оригіналі документа (дублікаті документа, що має силу оригіналу), що встановлює заборгованість. Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріальних документів. Якщо за борговим документом необхідно провести стяг-

ЗА ЗАЯВОЮ КРЕДИТОРА РОЗМІР СУМИ, ЯКА ПІДЛЯГАЄ СТЯГНЕННЮ ЗА ВИКОНАВЧИМ НАПИСОМ, МОЖЕ БУТИ ВСТАНОВЛЕНИЙ З УРАХУВАННЯМ ІНДЕКСУ ІНФЛЯЦІЇ ЗА ВЕСЬ ЧАС ПРОСТРОЧЕННЯ ТА ТРЬОХ ПРОЦЕНТІВ РІЧНИХ ВІД ПРОСТРОЧЕНОЇ СУМИ, ЯКЩО ІНШИЙ РОЗМІР НЕ ВСТАНОВЛЕНИЙ ДОГОВОРОМ АБО ЗАКОНОМ.

Виконавчий напис має містити: дату (рік, місяць, число) вчинення, посаду, прізвище, ім'я, по-батькові нотаріуса, який вчинив виконавчий напис; найменування та місце проживання (місцезнаходження) стягувача; найменування та місце проживання (місцезнаходження) боржника, дату й місце його народження, місце роботи (для фізичних осіб), номери рахунків в установах банків (для юридичних осіб); строк, за який провадиться стягнення; суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, у тому числі пеня, проценти, якщо такі належать до стягнення; розмір плати, суму державного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника; номер, під яким виконавчий напис зареєстровано; дату набрання чинності виконав-

чення частинами, виконавчий напис за кожним стягненням може бути зроблений на копії документа або на виписці з особового рахунку боржника; у цих випадках на оригіналі документа, що встановлює заборгованість, робиться відмітка про вчинення виконавчого напису і зазначається, за який строк і яка сума стягнута, дата і номер за реєстром нотаріальних дій.

За заявою кредитора розмір суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, може бути встановлений з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом. Неустойка (штраф, пеня) включається до виконавчого напису, якщо це передбачено умовами договору.

У справах нотаріуса залишається копія документа, що встановлює заборгованість, чи правочину, за яким здійснюється стягнення, або витяг з особового рахунку боржника і примірник виконавчого напису. При кожному наступному вчиненні виконавчого напису за одним і тим самим зобов'язанням повторне подання копії документа, що встановлює заборгованість, не вимагається. У цих випадках нотаріус вимагає подання

сок боржників, на стягнення боргу з яких вчинені виконавчі написи, із зазначенням повної назви та адреси боржників, строку платежу, суми, що підлягає стягненню за виконавчим написом, а в необхідних випадках й інших даних. Стягувачу видаються виконавчі написи на кожного боржника окремо відповідно до списку.

Стягнення за виконавчим написом провадиться в порядку, встановленому цивільним процесуальним

рядку. Станом на сьогодні існує певне коло проблемних питань, які постають під час розгляду в суді справ про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню. Відповіді на них досить ґрунтовно надані в постановках пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ та Вищого господарського суду України, а також в постановках Верховного Суду України.

двох примірників витягу з особового рахунку та оригіналу зобов'язання. Один примірник витягу з виконавчим написом і оригінал зобов'язання повертаються стягувачу, а другий примірник залишається у нотаріуса. При вчиненні кількох виконавчих написів за документами, що встановлюють заборгованість однакової форми, копія кожного окремого зобов'язання не вимагається. У таких випадках у матеріалах нотаріальної справи залишаються одна копія документа, що встановлює заборгованість (на одного з боржників), і спи-

законодавством для виконання судових рішень та Законом України «Про виконавче провадження». Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого напису до виконання провадиться відповідно до вимог чинного законодавства України.

Враховуючи той факт, що виконавчий напис є одним з найпоширеніших способів звернення стягнення на грошові кошти та майно боржників, цілком логічним є і те, що значна кількість виконавчих написів оскаржуються боржниками в судовому по-

Серед таких проблемних моментів вважаємо за необхідне виділити наступні:

по-перше, юрисдикція суду та процесуальний статус нотаріуса у справі про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню;

по-друге, безспірність заборгованості, яка підлягає стягненню на підставі виконавчого напису нотаріуса, якими документами вона повинна підтверджуватися, випадки наявності спору щодо розміру такої заборгованості;

по-третє, наявність вимоги – повідомлення про усунення порушень або дострокове виконання зобов'язання з попередженням про можливість звернення стягнення на грошові кошти чи майно.

Щодо юрисдикції суду та процесуального статусу нотаріуса у справі про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, необхідно враховувати рекомендації, викладені в постановвах

підвідомчості і підсудності справ господарським судам» (далі – Постанова ВСУ № 10), а також у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» (далі – Постанова ВСУ № 2).

У п. 4 Постанови ВССУ № 4 зазначається, що ні ЦПК, ні Законом України «Про нотаріат» не визначено, до суду якої юрисдикції має звертатися особа, права якої порушено нотаріальною дією або відмовою в її вчиненні. У зв'язку з цим необхідно враховувати роз'яснення, надані судам у п. 3 постанови пленуму ВССУ № 3, де зазначено, що, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, суди повинні виходити з того, що відповідно до статей 15, 16 ЦПК у порядку цивільного судочинства суди розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ за Кодексом адміністративного судочинства України (КАС) (стаття 17 КАС), Господарським процесуальним кодексом України (ГПК) (статті 1, 12 ГПК), Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК) або Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) віднесено до компетенції адміністративних, господарських судів, до кримінального провадження чи до провадження в справах про адміністративні правопорушення. Законом може бути передбачено розгляд інших справ за правилами цивільного судочинства.

У зв'язку з наведеним суди мають виходити з того, що критеріями розмежування справ цивільної юрисдикції та інших є, по-перше, наявність у них спору про право цивільне (справи за позовами, що виникають із будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства), по-друге, суб'єктний склад такого спору (однією зі сторін у спорі є, як правило, фізична особа).

Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 року № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» (далі – Постанова ВССУ № 3) та від 7 лютого 2014 року № 2 «Про узагальнення судової практики розгляду справ про оскарження нотаріальних дій та відмову у їх вчиненні» (далі – Постанова ВССУ № 2), у постанові пленуму Вищого господарського суду України від 24 жовтня 2011 року № 10 «Про деякі питання

“
Позови фізичних осіб про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, подається до суду загальної юрисдикції, у той час як аналогічні позови юридичних осіб – до господарського суду. Нотаріус, який вчиняв виконавчий напис, що оскаржується, може залучатися до участі в даній категорії справ виключно у якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. Залучення нотаріуса до участі в справі у якості відповідача суперечить вимогам чинного законодавства України і у випадку відмови позивача від заміни нотаріуса на належного позивача у справі в задоволенні позовних вимог має бути відмовлено. Питання про визначення складу учасників у справах цієї категорії та процесуального статусу нотаріуса має вирішуватися залежно від того, що є предметом оскарження
 ”

“
З викладеного можна зробити висновок про те, що наявність судового спору щодо розміру заборгованості станом на час вчинення виконавчого напису є вагомою підставою для визнання в подальшому цього виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню. У той час, як зазначення у виконавчому написі суми, більшої ніж у повідомленні, за умови якщо це передбачено договором, або меншої ніж та сума, яка вказана у повідомленні, не може свідчити про спірність вимог і не є підставою для оскарження виконавчого напису.
”

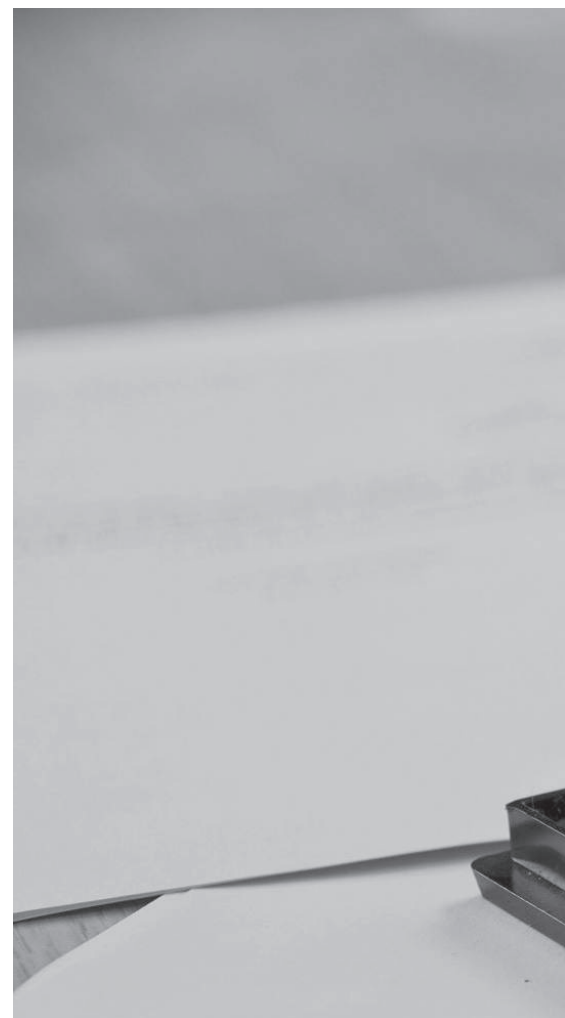
Згідно з п. 16 Постанови ВССУ № 3 спори за позовами про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, про повернення стягнутого за виконавчим написом вирішуються судом у порядку цивільного судочинства за позовами боржників або зазначених осіб до стягувачів, якщо однією зі сторін відповідного спору є фізична особа. За правилами цивільного судочинства як спір про право в позовному провадженні розглядаються позови про оскарження дій нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису, коли йдеться виключно про порушення нотаріусом правил вчинення відповідної нотаріальної дії і при цьому позивачем не порушується питання про захист права відповідно до положень цивільного законодавства.

Пунктом 8 постанови пленуму ВГСУ № 10 передбачено, що спори між боржниками і стягувачами, а також спори за позовами інших осіб, прав та інтересів яких стосуються нотаріальні дії чи акт, у тому числі про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, про повернення стягнутого за виконавчим написом, вирішуються господарським судом за позовами боржників або зазначених осіб до стягувачів, якщо суб'єктний склад сторін відповідного спору відповідає приписам ст. 1 ГПК. При цьому за змістом статей 1, 2, 18, 22, 27 ГПК, статей 1 і 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріус не може бути відповідачем у господарському процесі, а залучається до участі в ньому як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. Водночас слід мати на увазі, що до господарського суду не можуть оскаржуватися дії нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису, коли йдеться виключно про порушення нотаріусом правил вчинення відповідної нотаріальної дії і при цьому позивачем не порушується питання про захист права, заснованого на приписах цивільного чи господарського законодавства.

Отже, при визначенні юрисдикції розгляду справ даної категорії необхідно у повній сукупності та послідовності застосовувати системний

аналіз як норм процесуального права щодо юрисдикційних повноважень окремих судів, так і норм матеріального права у взаємозв'язку із судовою практикою та приписами вищих судових інстанцій, що стосуються даного питання, а також обов'язкові критерії розмежування справ цивільного судочинства і справ, які розглядаються за правилами інших видів судочинства – суб'єктний склад сторін та характер спірних правовідносин.

Згідно з п. 8 постанови Пленуму ВСУ № 2 пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі чи залишення заяви без руху, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ст. 33 ЦПК. У разі якщо норма матеріального права, яка підлягає застосуванню за вимогою позивача, вказує на те, що відповідальність повинна нести інша особа, а не та, до якої пред'явлено позов, і позивач не погоджується на її заміну,

суд залучає до участі в справі іншу особу як співвідповідача з власної ініціативи. Після заміни неналежного відповідача або залучення співвідповідача справа розглядається спочатку в разі її відкладення або за клопотанням нового відповідача чи залученого співвідповідача та за результатами розгляду суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача. Аналогічна позиція викладена і в ухвалі ВСУ від 22.09.2010 по справі № 6-1504сво9.

Справи за спорами щодо оскарження вчинених нотаріусами виконавчих написів (про визнання вчиненого нотаріусом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса) мають розглядатися судами за позовами боржників до стягувачів. Відповідачем у таких справах є особа, на користь якої було вчинено виконавчий напис, яким було по-

рушено право позивача. Інакше кажучи, цивільна відповідальність за незаконно вчинений виконавчий напис покладається не на нотаріуса, а на особу, яка зверталася за виконавчим написом. Сам же нотаріус може залучатися судами як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача. Рішення у таких справах фактично жодним чином не впливають на нотаріусів. Пред'явлення позову до неналежного відповідача є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову.

Підсумовуючи викладене вище, варто зазначити, що позови фізичних осіб про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, подається до суду загальної юрисдикції, у той час як аналогічні позови юридичних осіб – до господарського суду. Нотаріус, який вчиняв виконавчий напис, що оскаржується, може залучатися до участі в даній категорії справ виключно у якості третьої

особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. Залучення нотаріуса до участі в справі у якості відповідача суперечить вимогам чинного законодавства України і у випадку відмови позивача від заміни нотаріуса на належного позивача у справі в задоволенні позовних вимог має бути відмовлено. Питання про визначення складу учасників у справах цієї категорії та процесуального статусу нотаріуса має вирішуватися залежно від того, що є предметом оскарження.

Питання безспірності заборгованості та наявності судового спору щодо розміру заборгованості в більшості випадків вирішується та оцінюється безпосередньо за наслідками розгляду конкретних справ, оскільки докази безспірності в кожному конкретному випадку мають оцінюватися індивідуально, залежно від того, які саме докази безспірності заборгованості надано сторонами до матеріалів справи і коли саме виник спір про розмір заборгованості.

Під час встановлення безспірності заборгованості з'ясуванню підлягають наступні обставини: наявність передбачених постановою КМУ документів, однакова сума заборгованості, яка зазначається в повідомленні боржнику та безпосередньо у виконавчому написі, а також наявність судового спору щодо розміру такої заборгованості.

У постанові пленуму ВССУ № 4 зазначається: «Однією з об'єктивних причин оскарження виконавчих написів є поверхневий підхід нотаріуса до вирішення питання про можливість вчинення виконавчого напису в кожному конкретному випадку. Поза увагою нотаріуса часто залишається те, що стягувачі, звертаючись за вчиненням виконавчого напису, необґрунтовано завищують суми своїх вимог, включаючи до їх складу всі санкції, комісії винагороди, або звертаються про стягнення спірного боргу. Тому судами під час розгляду таких справ має бути враховано пред'явлені банками розрахунки заборгованості за кредитними договорами, суми, які зазначені у письмових вимогах та виконавчих написах нотаріусів, з'ясовано всі обставини у справі, зокрема, чи є за боржником сума боргу. При цьому судам особливу увагу слід приділяти спірності сум у частині зазначення різних сум у вимозі та виконавчому написі. Як правило, у виконавчому написі сума є більшою ніж у вимозі, але це пов'язано з часом, який пройшов від надіслання вимоги до вчинення виконавчого напису. Отже, якщо у письмовій вимозі боржнику повідомлено, що при вчиненні виконавчого напису сума може бути збільшена з урахуванням нарахування процентів та штрафних санкцій, то у такому випадку спірності суми немає».

Відповідно до п. 1 постанови КМУ від 29.06.1999 року № 1172 для одержання виконавчого напису для стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами подаються, зокрема, оригінал нотаріально посвідченої угоди; документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання. Належними доказами, які б підтверджували наявність чи

відсутність заборгованості, а також встановлювали розмір заборгованості, могли бути первинні документи, оформлені відповідно до вимог ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність».

Така ж правова позиція висловлена Верховним Судом України, зокрема, в постанові від 20.05.2015 у справі № 6-158цс15, в ухвалах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

В ухвалі ВССУ від 27.04.2016 у справі №496/2183/15-ц зазначається: «...суд касаційної інстанції встановив, що апеляційний суд правильно зазначив, що банк надав нотаріусу усі необхідні документи, що підтверджують безспірність заборгованості, а та обставина, що зазначена сума заборгованості за кредитом більша, ніж у повідомленні, не свідчить про наявність спору, оскільки загальна сума заборгованості змінюється щоденно в сторону збільшення, залежно від тривалості затримки сплати боргу».

В ухвалі ВССУ від 01.06.2016 у справі №609/359/15-ц вказано, що «доводи касаційної скарги про те, що після направлення письмової вимоги позивач сплатив кошти на погашен-

ЗАГАЛОМ, ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ Є ЕФЕКТИВНИМ СПОСОБОМ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНОГО ПРАВА КРЕДИТОРА

ня боргу, що не було враховано при проведенні розрахунку суми боргу та при вчиненні виконавчого напису, тому сума боргу не була безспірною, є безпідставними та не спростовують висновків суду, оскільки зміна суми боргу після пред'явлення вимоги у зв'язку з погашенням позивачем частково суми боргу і вчинення виконавчого напису за сумою, яка зазначена у вимозі, не може бути під-

ставою для визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, оскільки ця різниця має бути врахована при виконанні виконавчого напису нотаріуса».

Проте щодо цього питання існує і кардинально протилежна судово-практика, зокрема, в ухвалі ВССУ від 24.02.2016 у справі № 6-36739ск15 судом зазначається про те, що та обставина, що в листі з вимогою про сплату кредитної заборгованості і у виконавчому написі нотаріуса вказані різні грошові суми кредитної заборгованості, спростовує висновок апеляційного суду про безспірність заборгованості боржника.

У постанові ВГСУ від 07 вересня 2016 року у справі № 910/32719/15 зазначено: «твердження скажника у касаційній скарзі про те, що заявлена стягувачем заборгованість боржника не є безспірною, оскільки у вимогах про виконання порушеного зобов'язання банком вказано суму процентів у розмірі 3 219,24 дол. США, а у виконавчому написі нотаріуса 10 130,99 дол. США, відхиляються Вищим господарським судом України з огляду на те, що ... виконавчий напис було здійснено за розрахунком і поданою довідкою банку на суму, меншу ніж заявлено у вимозі, і вказані обставини не можуть свідчити про те, що зазначена сума заборгованості не є безспірною».

Щодо посилання позивачів на наявність судового спору як на підставу визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню ВСУ, у своїх правових позиціях в постановках від 4 березня 2015 року у справі №6-27цс15 та від 11 березня 2015 року у справі №6-141цс14 вказує, що та обставина, що на час вчинення виконавчого напису в суді вже існував спір щодо розміру заборгованості за вищезазначеним кредитним договором, спростовує висновок суду про безспірність заборгованості боржника. ВСУ у постанові від 20 травня 2015 року у справі № 6-158цс15 зазначено, що установивши у справі, яка переглядається, що банком нотаріусу надано всі необхідні документи, що підтверджують безспірність заборгованості, наявність доказів належного направлення та отримання позивачем письмової вимоги

про усунення порушень та іпотечну вимогу, суди дійшли обґрунтованого висновку про відмову в позові, а та обставина, що зазначена сума заборгованості за кредитом більша ніж у повідомленні, не свідчить про наявність спору.

З викладеного можна зробити висновок про те, що наявність судового спору щодо розміру заборгованості станом на час вчинення виконавчого напису є вагомою підставою для визнання в подальшому цього виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню. У той час, як зазначення у виконавчому написі суми, більшої ніж у повідомленні, за умови якщо це передбачено договором, або меншої ніж та сума, яка вказана у повідомленні, не може свідчити про спірність вимог і не є підставою для оскарження виконавчого напису.

Останнім проблемним питанням під час визнання виконав-

чого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню є факт підтвердження належного вручення боржнику повідомлення про необхідність погашення заборгованості.

У багатьох випадках суди скасовують виконавчі написи, посилаючись на те, що таке повідомлення/вимоги не було вручено. Так, в ухвалі ВССУ від 11.04.2015 у справі №6-44197св14 зазначено, що задовольняючи позов, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що письмова вимога, надіслана на адресу іпотекодавця (позичальника) про наявність порушення основного зобов'язання, у встановленому законом порядку, вручена не була. Факт надсилання повідомлення та повернення за закінченням терміну зберігання не може свідчити про належне повідомлення.

Запорукою правомірності виконавчого напису в частині належного

вручення боржнику повідомлення є повідомлення про вручення поштового відправлення з підписом боржника про його отримання.

Загалом, вчинення виконавчого напису є ефективним способом захисту порушеного права кредитора за умови, що при його вчиненні стягувачем та нотаріусом дотримано всіх вимог чинного законодавства. А в подальшому це дозволить мінімізувати ризик визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню. В умовах існування суперечливої судової практики з даного питання виключно наявність всіх передбачених чинним законодавством України документів на час вчинення виконавчого напису, дотримання встановленої процедури його вчинення та строків дозволить довести правомірність вчиненого виконавчого напису та захистити в такий спосіб права та законні інтереси кредитора. **■**

ПОДАТКОВА КОМПЕНСУВАЛА ЗБИТКИ ПІДПРИЄМСТВУ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ. ЩАСЛИВИЙ ВИПАДОК ЧИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ?

**Вороницька-Гайдак
Надія Олександрівна**

адвокат, керуючий партнер
Юридичного об'єднання «Феміда»

Анулювання свідоцтва платника ПДВ через нібито відсутність підприємства за адресою держреєстрації ще зовсім недавно було улюбленим інструментом тиску податківців на бізнес. Підприємців це ставило перед нелегким вибором – швидко отримати нове свідоцтво з новим номером, чи довго боротися в судах за відновлення старого. Перший шлях ніби дозволяв платнику податків продовжувати поточну діяльність, але закладав під фундамент бізнесу потужну міну – необхідність так званої «умовної реалізації» активів, а простіше кажучи – нарахування ПДВ на суму усього майна та запасів підприємства. Звісно, ніхто таких нарахувань сам собі не робив, але жити підприємству у такому випадку лишалося до першої податкової перевірки, а їх, як відомо, призначає керівництво ДПІ.

Відновлення свідоцтва через суд цю проблему знімало, але ставило під удар поточну діяльність – адже

протягом усього часу судових процесів підприємство не вважалось платником ПДВ, і виконання раніше укладених договорів ставало неможливим.

Кількість судових справ по всій країні, де платники податків оскаржували рішення податкової про анулювання свідоцтва платника ПДВ, сягає десятків тисяч. Багато з таких справ було виграно, статус платника ПДВ відновлено..., проте за багато років нам не довелося зустріти жодного випадку, коли підприємство після відновлення свідоцтва вимагало б компенсацію збитків від податкових органів за їхні протиправні дії.

І ось, нарешті, у нашій практиці є ситуація, за якою підприємство не лише домоглось поновлення статусу платника ПДВ, але й частково компенсувало свої збитки.

Отже, у вересні 2014 року ДПІ Подільського району ГУ Міндоходів

у м. Києві прийняло рішення про анулювання реєстрації платника ПДВ Товариства з обмеженою відповідальністю «Джерела М» (видавництво «Зелений пес») на підставі того, що в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб–підприємців внесено запис про відсутність Товариства за місцем державної реєстрації.

Товариство не погодилося з такою позицією та 24.09.2014 подало скаргу до Головного управління юстиції у м. Києві, та скаргу до Головного управління Міндоходів у м. Києві та ДПІ у Подільському районі...

06.10.2014 Головне управління юстиції виправило всі свої помилки..., а от ГУ Міндоходів у м. Києві 14.10.2014 відмовило у задоволенні скарги та не поновило статус платника ПДВ.

06.11.2014 Товариство звернулось до Окружного адміністративного суду м. Києва з позовом до ДПІ у Поділь-

ському районі ГУ Міндоходів у м. Києві, за участю третьої особи – відділу державної реєстрації юридичних та фізичних осіб–підприємців Подільського району Реєстраційної служби Головного управління юстиції у м. Києві про визнання протиправними та скасування рішень.

12.12.2014 у справі № 826/17197/14 Окружний адміністративний суд м. Києва прийняв рішення на користь Товариства з обмеженою відповідальністю «Джерела М».

11.02.2015 Київський апеляційний адміністративний суд відхилив апеляційну скаргу ДПП у Подільському районі ГУ Міндоходів у м. Києві та залишив в силі рішення Окружного адміністративного суду м. Києва.

Виконували рішення суду ДПП довгих 4 місяці і лише 19.05.2015 статус платника податку на додану вартість був відновлений, як того і вимагав суд... Проте вже 15.03.2016 Господарський суд м. Києва роз-

глянув справу № 910/613/16 за позовом ТОВ «Джерела М» до Державної податкової інспекції у Подільському районі ГУ Міндоходів у м. Києві із залученням третьої особи (на стороні відповідача) Державної казначейської служби України про стягнення матеріальної шкоди... І позов було задоволено частково, суд стягнув з ДПП у Подільському районі ГУ Міндоходів у м. Києві на користь ТОВ «Джерела М» 46 800 грн прямих збитків.

5 липня 2016 року цю ж позицію підтримав і Київський апеляційний господарський суд, який залишив в силі рішення Господарського суду м. Києва.

28 жовтня 2016 року Товариству з обмеженою відповідальністю «Джерела М» держава виконала рішення суду та компенсувала прямі збитки, виплативши 46 800 грн.

Цікаво, чи зможе держава, побачивши такі прямі і очевидні збитки

від чиновницької сваволі, зробити відповідні висновки і таки примусити фіскальні органи дотримуватися вимог законів, а не виконувати план надходжень за будь-яку ціну? Звичайно, сума яку отримало підприємство, не покриває усіх збитків, яких зазнала компанія..., але прецедент створено!

У реєстрі судових рішень можна знайти ще ряд рішень, за якими суд зобов'язав різного рівня державні органи компенсувати збитки суб'єктам господарювання. Це свідчить про формування в Україні нової судової практики, яка змушує державні органи нести відповідальність за неправомірні дії своїх співробітників...

Відкритим, поки що, залишилось лише питання, як повернути в бюджет кошти, які держава витратила як компенсацію підприємствам за неправомірні дії своїх найманих співробітників?! **Е**

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ. СУДОВА ПРАКТИКА

Згідно зі статистикою у провадженні українських суддів щорічно перебуває близько 10 тисяч справ про позбавлення батьківських прав. Приблизно 80% таких позовних заяв задовольняються. Найбільш розповсюдженою підставою є ухилення одним із батьків від утримання дитини, а також від участі у її вихованні.

**Негода
Вікторія Вадимівна**

юрист, помічник адвоката
Юридичне об'єднання «Феміда»

Сімейним кодексом України (стаття 164) визначено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

- 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- 3) жорстоко поведуться з дитиною;
- 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушу-

ють її до жебракування та бродяжництва;

- б) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Із підстав, передбачених п.2, 4, 5 ч.1 ст. 164 СК, особи можуть бути позбавлені батьківських прав тільки в разі досягнення ними повноліття.

Позбавлення батьківських прав неповнолітніх батька, матері можливе лише у випадках, визначених п.1, 3 ч.1 ст. 164 СК, а саме якщо вони не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважних причин і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування або якщо вони жорстоко поведуться з дитиною.

Постановою Пленуму Верховного суду України від 30 березня 2007 року №3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» (далі – Постанова ПВСУ №3) визначено, що позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та ін.), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

Постановою ПВСУ №3 визначено, що ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних

цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти.

Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Жорстоке поводження полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо.

Хронічний алкоголізм батьків і захворювання їх на наркоманію мають бути підтверджені відповідними медичними висновками.

Як експлуатацію дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю або примушування до жебракування.

9 листопада 2016 року рішенням Веселинівського районного суду Миколаївської області у справі №472/725/16ц в задоволенні позову про позбавлення батьківських прав було відмовлено. Судом не було взято до уваги навіть те, що відповідно до ст. 164 СК України, якщо батьки не виконують своїх обов'язків, за що вироком Веселинівського районного суду від 5 лютого 2015 року була притягнена до кримінальної відповідальності, неодноразово притягувалась до адміністративної відповідальності за невиконання своїх батьківських обов'язків.

Рішенням Октябрського районного суду міста Полтава від 27 жовтня 2016 року у справі №554/4652/16ц батька позбавлено батьківських прав. В основу рішення покладено те, що вироком Ленінського районного суду м. Полтави від 23 листопада 2010 року відповідача було визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.ч.1,3 ст.185, ч.1 ст.309 КК України, та йому призначено покарання у вигляді позбавлення волі. Крім того, відповідач притягувався до кримінальної відповідальності та був засудженим

за вироками Ленінського районного суду м. Полтави від 18 березня 2013 року та Октябрського районного суду м. Полтави від 18 квітня 2014 року.

Особи можуть бути позбавлені батьківських прав лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, і тільки з підстав, передбачених ст. 164 СК.

Так, з позовом про позбавлення батьківських прав, мають право звернутися:

- один з батьків,
- опікун, піклувальник,
- особа, у сім'ї якої проживає дитина,
- заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, у якому вона перебуває,
- орган опіки та піклування,
- прокурор,
- сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Не варто нехтувати нормами статті 19 Сімейного кодексу України, згідно з якими при розгляді судом спорів щодо позбавлення та поновлення батьківських прав обов'язковою є участь органу опіки та піклування. Орган опіки та піклування подає до суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Проте суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

У той же час не можна позбавити батьківських прав особу, яка не виконує своїх батьківських обов'язків унаслідок душевної хвороби, недумства чи іншого тяжкого захворювання (крім хронічного алкоголізму чи наркоманії) або з інших не залежних від неї причин.

Особа, позбавлена батьківських прав, згідно зі статтею 166 Сімейного кодексу України:

- 1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;

- 2) перестає бути законним представником дитини;
- 3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;
- 4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- 5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);
- 6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Проте варто зазначити, що особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини.

При задоволенні позову щодо позбавлення батьківських прав суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на дитину. У разі якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав, суд приймає рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язує матір, батька або інших законних представників дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду.

Так само мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду із заявою про надання їм права на побачення з дитиною. Суд може дозволити разові, періодичні побачення з дитиною, якщо це не завдасть шкоди її життю, здоров'ю та моральному вихованню, за умови присутності іншої особи.

Так, рішенням Хмельницького міського районного суду Хмельницької області від 13 жовтня 2016 року у справі №686/9667/16ц позовну заяву про надання права на побачення з дитиною суд залишив без задоволення, оскільки позивачем не надано жодних доказів, які б свідчили про позитивну зміну її способу життя, ставлення до материнських обов'язків та соціальну поведінку.

На думку суду, ймовірні наслідки побачень малолітнього з біологічною матір'ю можуть бути негативними та зумовити погіршення психічного стану здоров'я дитини.

Враховуючи дійсне бажання матері підтримувати зв'язки, відсутність загрози завдання шкоди життю, здоров'ю та моральному вихованню неповнолітніх дітей, Новоушицький районний суд Хмельницької області 26 листопада 2016 року у справі №675/1754/16ц, прийняв рішення про надання дозволу матері, що позбавлена батьківських прав, на зустріч із дітьми. Разом з тим, щотижневе побачення позивачки з дітьми суд визнав недоцільним та таким, що може негативно вплинути на заплановане відповідачами проведення дозвілля у вихідні дні, тому обмежив побачення дворазовим відвідуванням у місяць по дві години кожного разу.

У ст.ст. 3,6 Конвенції «Про права дитини», ратифікованої постановою Верховної Ради України 27.02.1991, зазначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питанням соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав. Поновлення батьківських прав не можливе, якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, та обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини. У разі відмови в позові про поновлення батьківських прав повторне звернення із позовом про поновлення батьківських прав можливе лише після спливу одного року з часу набрання чинності рішенням суду про таку відмову.

Аналогічні правові висновки з питання позбавлення батьківських прав зробив Верховний Суд України в ухвалах від 5 жовтня 2011 року по

справі № 6-47846св10, від 6 жовтня 2010 року по справі № 6-2280св10, від 28 вересня 2011 року по справі № 6-33481св10.

Рішенням Цюрупинського районного суду Херсонської області від 29 серпня 2016 року у справі №664/1640/16-ц матір поновлено в батьківських правах відносно її дитини. Своє рішення суд мотивував тим, що на час розгляду справи дитина не усиновлена та не досягла повноліття, поведінка позивача змінилася в позитивну сторону, обставини, що були підставою для позбавлення її батьківських прав відпали.

Рішенням Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 14 вересня 2016 року у справі №495/5075/16ц матір поновлено в батьківських правах від-

відмовлено. Суд зазначив, що зміни в способі життя батьків, їхнє ставлення до дитини не можуть відбутися швидко, для цього необхідний значний період часу. При цьому, недостатньо одних намірів батьків змінити свою поведінку, необхідно, щоб їхній спосіб життя дійсно змінився настільки, що ніяких небезпек і загроз життю і здоров'ю дитини більше не буде, а батьки в змозі належним чином виховувати дитину і захищати її права і інтереси. Оскільки з моменту виникнення у позивачки бажання поновити свої батьківські права істотні зміни у способі її життя не відбулися, вона не має власного житла, проживає без реєстрації, ніде не працює, житлові умови, у яких перебуває позивач, не дозволяють утримувати дитину, яка має ряд тяжких захво-

“**Жорстоке поводження** полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо.

Хронічний алкоголізм батьків і захворювання їх на наркоманію мають бути підтверджені відповідними медичними висновками.

Як експлуатацію дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю або примушування до жебракування”

носно її дитини. В основу рішення, окрім зібраних по справі доказів: висновку органу опіки та піклування про доцільність поновлення в батьківських правах; довідки з місця роботи; характеристики з місця роботи, характеристики з ВП ГУНП України в Одеській області; довідки з лікарні, суд поклав і бажання самої дитини.

Рішенням Орхівського районного суду Запорізької області (справа №323/3641/15-ц) від 22 березня 2016 року в задоволенні позову про поновлення батьківських прав

рвань та потребує лікування та стороннього догляду, має велику заборгованість зі сплати аліментів, суд не побачив за можливе поновити її у батьківських правах.

Справи про позбавлення батьківських прав розглядаються в порядку позовного провадження районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами, за загальними правилами підсудності. До вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується, згідно зі статтею 20 Сімейного кодексу. **Е**

Інститут відшкодування моральної шкоди є порівняно новим в Україні. Його становлення бере початок зі здобуттям незалежності та початком створення власної законодавчої системи. Наразі суди все частіше розглядають справи про відшкодування моральної шкоди, левову частину яких складають саме справи про захист честі, гідності та ділової репутації.

Швець Анна

*юрист, заступник директора
ТОВ «Юридична консалтингова група
«Яремчук та Партнери»*

Разом з тим, у переважній більшості таких справ суди відмовляють. Також досить часто трапляється так, що після задоволення місцевим судом апеляційний суд відмовляє або ж істотно зменшує розмір відшкодування. Чому так відбувається? Спробуємо розібратись.

На найвищому конституційному рівні закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ. СУДОВА ПРАКТИКА

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 23 Цивільного кодексу України передбачає, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Пленум Верховного Суду України надав рекомендації судам у своїй Постанові від 31 березня 1995 року №4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» та від 27 лютого 2009 року №1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».

Важливе значення має ратифікована Верховною Радою України 17.07.1997 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони

є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Верховний Суд України визначає, що під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків.

Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких

товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їхньої підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.

Позови про захист гідності, честі чи ділової репутації вправі пред'явити фізична особа у разі поширення про неї недостовірної інформації, яка порушує її особисті немайнові права, а також інші заінтересовані особи (зокрема, члени її сім'ї, родичі), якщо така інформація прямо чи опосередковано порушує їхні особисті немайнові права.

Відповідно до положень статті 39 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) при поширенні такої недостовірної інформації стосовно малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних осіб з відповідним позовом до суду вправі звернутися їхні законні представники. Якщо поширено недостовірну інформацію про особу, яка померла, з відповідним позовом вправі звернутися члени її сім'ї, близькі родичі та інші заінтересовані особи, вказавши у заяві такі обставини: характер свого зв'язку з особою, щодо якої поширено недостовірну інформацію; у який спосіб це порушило особисті немайнові права особи, яка звертається до суду.

У разі поширення недостовірної інформації, що порушує особисті немайнові права юридичної особи або її структурного підрозділу, позов вправі пред'явити керівний орган цієї юридичної особи.

У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Справи зазначеної категорії не можуть розглядатися за правилами Кодексу адміністративного судочинства України, оскільки такі спори не мають публічно-правового характеру, навіть якщо стороною в ньому виступає суб'єкт владних повноважень.

Незважаючи на наявність низки правових норм, які регулюють питання відшкодування моральної

шкоди у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, останні можна сміливо віднести до справ, рішення суду по яких навіть досвідченим правникам важко спрогнозувати.

Досить непрості справи про завдання моральної шкоди шляхом розміщення на сайтах, форумах, соціальних мережах відомостей, котрі є недостовірними чи такими, що ганьблять честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи.

Передусім складність виникає зі встановленням особи, яка розмістила таку інформацію. Яскравим прикладом є рішення Березнівського районного суду Рівненської області від 14 вересня 2016 року № 555/813/16-ц, у якому встановлено факт розміщення відомостей про особу на інтернет-порталі, які містять звинувачення у злочинах та принижують її честь, гідність та ділову репутацію, однак у позові відмовлено з огляду на неможливість встановлення автора публікацій.

Вишгородський районний суд Київської області у своєму рішенні від 29 вересня 2016 року по справі № № 363/2093/16-ц, у якій позивач просив відшкодувати моральну шкоду у розмірі 10 000 гривень за розмі-

щення, на його думку, недостовірної інформації у публічному чаті ОСББ «Ольжин град» щодо наявності у нього боргів з оплати комунальних послуг. Суд, відмовляючи, дійшов висновку, що викладення інформації про позивача в чаті ОСББ «Ольжин град» у програмі Viber відповідачем, не можуть розглядатися як поширення неправдивих відомостей, оскільки судом не встановлено, що фактично метою цих дій було приниження честі, гідності та ділової репутації позивача.

Також у даній категорії справ існує проблема правильної оцінки розміру завданої шкоди. Як саме суд може визначити розмір душевних страждань конкретної особи?

Зазвичай суди виходять з наданих сторонами доказів, таких як медичні довідки про хвороби, які можуть бути наслідком душевних страждань, спричинених приниженням честі, гідності та ділової репутації особи. Також до уваги приймається факт, коли особа була змушена розірвати соціальні зв'язки, звільнитися з роботи, переїхати до іншої місцевості тощо. У поодиноких випадках позивачі вдаються до наукового обґрунтування розміру моральної шкоди.

“

Моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;**
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;**
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;**
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи**

”

До наукових методів відноситься методика Ерделевського.

У Реєстрі методик проведення судових експертиз 03.03.2010 за номером 14.1.04 зареєстровано «Методику встановлення заподіяння моральної шкоди та методу оцінки розміру компенсації спричинених страждань», яку розробив російський вчений О.М. Ерделевський ще в 1997 році.

Згадана методика часто використовується експертами при проведенні судово-психологічної експертизи та розрахунку розміру компенсації моральної шкоди.

Метод, запропонований автором документа О. М. Ерделевським, являє собою математичну формулу й ґрунтується на співвідношенні ступеня відповідальності з характером зазіхань й нематеріальних благ, що охороняються.

Так, формула має ряд складових:

$$D = d \times f_v \times i \times c \times x (1 - fs),$$

де

D - розмір компенсації дійсної моральної шкоди;

d - розмір компенсації презюмованої моральної шкоди. Презюмо-

вана моральна шкода – це термін, введений О. Едерлевським, що означає страждання, які має відчувати середньостатистична особа на вчинені щодо неї неправомірні дії.

Розмір компенсації презюмованої моральної шкоди встановлюється у відносних одиницях. Абсолютний розмір такого відшкодування є рівним 720-кратному розміру мінімальної заробітної плати (МЗП), що встановлений законодавством на момент винесення рішення по справі. 720 МЗП - це заробіток фізичної особи за 10 років при розмірі місячного заробітку у 6 МЗП. О.Ерделевський розробив таблицю, у якій зазначені розміри відшкодування презюмованої моральної шкоди. Розмір відшкодування може збільшуватися відповідно до обтяжуючих обставин. Тобто викрадення людини із заподіянням їй фізичних страждань оцінюється в 1 відносно одиницю (720 МПЗ), заподіяння легкої шкоди здоров'ю – 0,03 відносно одиниці (24 МПЗ = 720 x 0,03).

f_v – ступінь провини особи, що завдала шкоди (визначається в розмірах від 0 до 1): $f_v = 0,25$ – при простій необережності, $f_v = 0,5$

– при наявності грубої необережності, $f_v = 0,75$ – при наявності непрямого наміру, $f_v = 1$ – при наявності прямого наміру. Ступінь вини при визначенні відшкодування враховується тільки у випадку, якщо провина є підставою для її відшкодування. Тобто при підрахунку шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки або органами дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, цей коефіцієнт застосовувати не потрібно. В інших випадках суддя самостійно визначає розмір коефіцієнта, залежно від того, був це умисел чи необережність.

Якщо відповідальність особи, яка завдала шкоду, настає незалежно від її вини, то формула здобуває наступний вигляд: $D = dx \times i \times c \times x (1 - fs)$.

i – коефіцієнт індивідуальних особливостей потерпілого (визначається в розмірах від 0,5 до 1).

При визначенні цього коефіцієнта потрібно враховувати умову, зазначену в ст. 23 ЦК України, тобто наскільки сильні були фізичні й моральні страждання особи. Оскільки цей фактор є суб'єктивним, у різних людей може відбуватися різна реакція на ті ж самі незаконні дії. Тому коефіцієнт, який дорівнює одиниці, відповідає реакції звичайної, так би мовити, середньостатистичної людини. Якщо ж людина занадто болісно реагує на певні обставини, коефіцієнт повинен бути більше одиниці, якщо ж навпаки – правопорушення істотно не вплинуло на внутрішній стан потерпілого, коефіцієнт становить значення менше одиниці. Автор методики вказує: «можлива ситуація, коли сама поведінка особи дає підставу зробити висновок про її позитивне відношення до негативних в загальноприйнятому розумінні вчинків ... це означає, що коефіцієнт індивідуальних особливостей дорівнює нулю ($i = 0$), і у відшкодуванні моральної шкоди повинно бути відмовлено».

Судова практика з питань застосування методики Ерделевського неоднозначна, часто зустрічаються рішення з протилежними висновками. На думку експертів це

“ У Реєстрі методик проведення судових експертиз 03.03.2010 за номером 14.1.04 зареєстровано «Методику встановлення заподіяння моральної шкоди та методу оцінки розміру компенсації спричинених страждань», яку розробив російський вчений О.М. Ерделевський ще в 1997 році.

Згадана методика часто використовується експертами при проведенні судово-психологічної експертизи та розрахунку розміру компенсації моральної шкоди.

Метод, запропонований автором документа О. М. Ерделевським, являє собою математичну формулу й ґрунтується на співвідношенні ступеня відповідальності з характером зазіхань й нематеріальних благ, що охороняються ”

обумовлено недостатністю знань суду та учасників процесу, які мають звернути увагу суду на факт реєстрації методики Мініюстом та публікацію методики Ерделевського у Переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні комплексної експертизи, затвердженого наказом Мініюсту від 30.07.2010 № 1722/5 «Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз».

Розмір моральної шкоди за методикою Ерделевського позивачі визначали у справах № 640/16210/15-ц, 363/1798/16-ц, 17/272-5005/4275/2011, 2-387/11, 2-1591/11, 175/4074/14-ц, 2-72/11.

При визначенні розміру завданої моральної шкоди суди також керуються Методичними рекомендаціями Міністерства юстиції України «Відшкодування моральної шкоди» від 13.05.2004, № 35-13/797 згідно з якими розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення.

Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану.

У разі заподіяння особі моральної шкоди неправомірно вчиненими діями кількох осіб, розмір відшкодування визначається з урахуванням ступеня вини кожної з них.

На осіб, які заподіяли моральну шкоду спільно (взаємопов'язаними, сукупними діями або діями з єдиним наміром), покладається солідарна відповідальність з її відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи. Будь-яка компенсація моральної школи не може бути адекватною дійсним стражданням, тому будь-який її розмір може мати суто умовний вираз, тим більше, якщо така компенсація стосується юридичної особи.

У будь-якому випадку розмір відшкодування повинен бути адекватним нанесеній моральній шкоді.

Проаналізувавши судову практику, можна виокремити найбільш поширені в Україні звернення до суду щодо відшкодування моральної шкоди у справах про захист честі, гідності та ділової репутації від політиків, зірок шоу-бізнесу та інших публічних діячів. Відмовляючи в задоволенні таких позовів, суди посилаються на ст.ст. 3, 4, 6 Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації, схваленої 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Європи, які передбачають, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репу-

тації та інших прав, порівняно з іншими особами.

У зв'язку з цим, межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Публічні особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їхніх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати (п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року) № 1. Рішення по справах № 126/3953/15-ц, 361/1324/15-ц, 367/4566/15-ц, 361/4686/14-ц.

Також поконкурувати зі справами публічних діячів можуть позови про відшкодування моральної шкоди, завданої розміщенням недостовірної чи такої, що принижує гідність, честь та ділову репутацію особи інформації на телебаченні, у засобах масової інформації, мережі Інтернет, у тому числі соціальних мережах та на публічних форумах. Справи № 707/2045/15-ц, 363/2093/16-ц, 165/2559/15-ц, 199/4428/16-ц, 497/2545/14-ц.

Підводячи підсумки, хотілося б зазначити, що судова практика українських судів щодо відшкодування моральної шкоди у справах про захист честі, гідності та ділової репутації є досить неоднозначною. Зокрема, незрозумілою є позиція багатьох апеляційних судів, які скасовують рішення місцевих судів про задоволення позовів та стягнення моральної шкоди в повному обсязі або ж змінюють їхні рішення, істотно зменшуючи розмір відшкодування.

Також суди зловживають поняттям «оціночні судження», посилаючись на положення ст. 277 ЦК України та рішення Європейського суду з прав людини у справах «Лінгенс проти Австрії» від 8 липня 1986 року та «Українська прес-група» проти України» від 29 березня 2005 року.

Незважаючи на наявність спірних моментів, обнадійливим є те, що судді все частіше спираються на міжнародні договори, європейську судову практику та наукові методи у питанні відшкодування моральної шкоди, яка відносно недавно була для багатьох зовсім абстрактним поняттям, яке неможливо визначити. **Е**

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**Найда
Інна Володимирівна**

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри права Київського
кооперативного інституту бізнесу і права

Визнання Україною Конвенції ООН «Про права дитини» [1] та «Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей» [2] посилює увагу до проблем дітей, котрі мають ті чи інші відхилення в розвитку, зумовило необхідність розробки цілеспрямованих дій держави для створення найсприятливіших умов

для забезпечення їхньої самоактуалізації, активної участі в системі сучасних суспільних відносин.

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини, Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту

дітей з особливими освітніми потребами, яких сьогодні стихійно інтегровано до загальноосвітніх навчальних закладів. Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини. З ратифікацією Україною Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» [3] розпочато докорінні зміни в організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, запровадження інклюзивної форми навчання, яке має гармонійно поєднатися із наявною системою спеціальної освіти. Відтак, актуальність проблеми пов'язана, насамперед, із суперечністю між сучасними суспільними змінами й процесами у сфері інклюзивної освіти та державноуправлінським забезпеченням цих процесів.

Проблемі інклюзивної освіти присвячено праці таких науковців, як Л. Дольнікова, Т. Буг, В. Сирих, Г. Беспелянська, В. Хабарова, В. Сушкевич та ін.

Суспільство зобов'язане дати можливість кожній людині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. Водночас, наше сьогоднішнє – це зміна ціннісних орієнтацій в освіті, визнання особистості кожної дитини, обумовлене зміною освітньої парадигми на гуманістичну «освіта для всіх, школа для всіх».

Успішне запровадження інклюзивного навчання потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме:

- формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами;
- удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази

відповідно до міжнародних документів у сфері прав людини;

- реалізація та поширення інклюзивного навчання дітей у навчальних закладах шляхом удосконалення механізмів державного управління тощо.

У Національній стратегії розвитку освіти України до 2021 року зазначено, що стратегія розвитку національної системи освіти має формуватись адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, чим забезпечити стійкий рух і розвиток України в першій половині XXI ст., інтегрування національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір [4].

Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

Якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, поряд з ними у дитини завжди є резерви розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Сутністю інклюзивної освіти є навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах за умови пристосування освітнього простору до індивідуальних особливостей дітей, надання якісних освітніх послуг таким дітям. Навчання зазначеної категорії дітей передбачає використання особистісно орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, враховуючи вплив різних видів розладів і хвороб на процес навчання. Пріоритетними напрямками роботи є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини, з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

Освіта – це не лише престиж держави, показник розвитку культури

нації, а й фундаментальний резерв наближення майбутнього, гідного людини. Вона формує людину, озброює її знаннями, виховує громадянські якості – вміння думати і працювати, спілкуватися, жити суспільним життям і водночас бути індивідуальною і неповторною особистістю. І в цьому сенсі надання освіти дітям з особливими освітніми потребами, у т.ч. дітям з інвалідністю, є ще одним шансом для найбільш незахищеної верстви українського населення отримати гідне життя, показником реального прагнення держави до соціальної та освітньої справедливості. У переломні періоди розвитку суспільства школа має адекватно й динамічно реагувати на суспільні зміни [5].

Інклюзивна освіта гостро потребує вдосконалення законодавчої бази, принципів фінансування, створення в школах сприятливого середовища, формування матеріально-технічної бази, методичного і кадрового забезпечення, подолання соціальних та професійних стереотипів.

Вкрай необхідно реформувати законодавство на підтримку освіти для осіб з особливими потребами з метою імплементації в європейський правовий простір, розробити механізми виявлення осіб, які не охоплені освітою, створити умови отримання освіти на всіх рівнях і протягом всього життя.

Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх своїх членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи і рівноправності.

З моменту ратифікації Україною Конвенції ООН про права людей з інвалідністю починаються докорінні зміни в системі освіти, пов'язані з забезпеченням рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, через запровадження інклюзивного навчання.

Розвиток інклюзивної освіти – не створення нової системи, а якісні та планомірні зміни системи освіти загалом. Питання інтеграції дітей з особливими освітніми потребами

у загальноосвітній простір є надзвичайно актуальним, особливо у контексті тих змін, які сьогодні відбуваються в освіті і суспільстві.

Зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності зумовлює необхідність забезпечення комплексного підходу у створенні умов, які сприяли б реалізації прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими громадянами країни. Для цього потрібно здолати наявні перешкоди невлаштованого соціуму, удосконалити законодавство і посилити контроль за його дотриманням, змінити у ряді випадків ставлення суспільства до проблеми інвалідності.

Політика держави у цій сфері має базуватися на вже існуючих тенденціях світових інноваційних підходів до розв'язання проблем інвалідності та кращому практичному досвіді.

Державна політика щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні має формуватися відповідно до прийнятих міжнародних зобов'язань та нової філософії розуміння «інвалідність» у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Конвенції ООН «Про права дитини» від 20.11.1989, Зібрання чинних міжнародних договорів України 1990 р., № 1, стор. 205
2. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей від 30.09.1990 Електронний режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_075
3. Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» від 13.12.2006 Офіційний вісник України від 19.03.2010, № 17, / № 101 (2009, ст. 3496) /, стор. 93, стаття 799, код акта 50027/2010
4. Указ Президента України Про національну стратегію розвитку освіти України на період до 2021 року від 25.06.2013 № 344/2013 Урядовий кур'єр від 04.07.2013 № 117, / № 155 від 29.08.2013
5. Луценко. І «Правові аспекти запровадження інклюзивної освіти в Україні» Особлива дитина: навчання і виховання, № 4, 2014 С. **Б**

**Шевченко
Валентина Михайлівна**

адвокат

На початку 2015 року Верховною Радою України нарешті були внесені зміни до статей 100 і 152 Житлового кодексу Української РСР, відповідно до яких виконання власником (наймачем) робіт з переобладнання та перепланування жилого будинку і жилого приміщення, які не передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування, не потребують отримання документів, що дають право на їх виконання. Після завершення зазначених робіт введення об'єкта в експлуатацію не потребується.

5 січня 2017 року набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України, яка внесла зміни до «Правил користування приміщеннями житлових будинків і гуртожитків». У Правилах тепер теж відсутні будь-які посилання на дозволи/погодження при початку робіт з перепланування житла, немає необхідності подавати заяву до органу архітектури та містобудування відповідної міської ради.

Давайте розглянемо, що саме можна робити під час перепланування, на що раніше потрібно було отримувати дозвіл:

- збільшувати площу житлових кімнат за рахунок площі коридорів і допоміжних приміщень;
- об'єднувати між собою суміжні приміщення, якщо це НЕ зачіпає несучі конструкції або інженерні системи загального користування;
- влаштовувати чи закривати дверні (віконні) прорізи у внутрішніх некапітальних стінах (перегородках);
- демонтувати антресолі, вбудовані шафи і комори з метою збільшення площі інших кімнат.

Раніше, щоб зробити перепланування в квартирі, власнику необхідно було пройти довгий та нелегкий шлях для отримання дозволу від органу місцевого самоврядування. Саме тому більшість людей відмовлялися від цієї ідеї або робили перепланування потайки.

ПЕРЕПЛАНУВАННЯ КВАРТИРИ. ЧИ ПОТРІБНО ОТРИМУВАТИ ДОЗВІЛ?

Звертаємо увагу, що в будь-якому випадку, заборонено втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування. Якщо з несучими конструкціями все достатньо зрозуміло, то до інженерних систем загального користування відносяться: вентиляційні канали та кондиціонування, система опалення, газопостачання, системи пожежної та охоронної сигналізації. Втручання в дані системи не будуть розцінені як перепланування, а будуть вважатися втручанням в стале функціонування

будинку і можуть нести тяжкі наслідки для всіх мешканців будинку. Особу, яка вчинила дії щодо втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування, створивши тим самим загрозу загибелі людей чи настання тяжких наслідків, притягують до кримінальної відповідальності (Кримінальний кодекс передбачає відповідальність у вигляді штрафу та позбавлення волі).

Варто відмітити, що дане нововведення (скасування дозволів)

не стосується реконструкції. Якщо ви плануєте, наприклад, поєднати квартири, добудувати ще один поверх за рахунок горища, об'єднати балкон з кімнатою, зробити отвір в несучій стіні з встановленням металевої рами, то в такому випадку без дозволів не обійтися.

Таким чином, відсоток квартир зі стандартними планувальними рішеннями буде меншим, а проживання в типових квартирах стане комфортним і затишним. **Е**

«19 КОРИСНИХ ПОРАД» ЮРИСТА БІЗНЕСМЕНУ..., ЯКИМ НЕ МОЖНА СЛІДУВАТИ В ЖОДНОМУ ВИПАДКУ!!

Усе, що нижче написано, відбулось на справді!!!
Жодне правило не є вигаданою історією!!!

1.

Найкраще місце для підписання договору – сауна або капот автомобіля.

2.

Візитка, на якій написано прізвище, ім'я і номер мобільного телефону, є документом який замінює паспорт, тож перевіряти особу підписанта сенсу немає.

3.

Якщо у підписанта є з собою печатка, то він однозначно уповноважений на підписання будь-яких документів.

4.

Перевірити договір на його відповідність діючому законодавству може

будь-який менеджер, тож юридичний відділ та служба безпеки – це абсолютно не потрібні підрозділи, які лише заважають працювати.

5.

Вигідний контракт може з'явитись нізвідки о третій години ночі; юристу його показувати ні в якому разі не можна, і підписати потрібно через 15 хвилин після знайомства з іншою стороною.

6.

Договір на 30 сторінок юрист може переглянути за 10 хвилин, поки секретар готує каву. Та й що там перевіряти, там вже виписано, все що потрібно... А що не

виписано, то ми потім «порешаєм». А якщо в договорі 2-3 сторінки, то його взагалі читати не потрібно..., ну що там такого могли прописати, якщо сторінку займають реквізити та назви сторінок?

7.

Своєму юристу можна сказати: «У мене часу зараз немає. Я поспішаю на зустріч, а ти зателефонуй юристу Іван Іванича. Він тобі розкаже, до чого ми домовились, та що потрібно зробити».

8.

Юристу, який виграв справу, можна з упевненістю сказати, що то не його заслуга, і

взагалі, ви вирішили звернутись до іншого, тому що цей надто дорого коштує і вам на нього скаржаться ваші контрагенти. Мовляв, він надто до документів прискіпується і постійно щось там виправляє!

9.

Суд – це місце, де всі питання повинні бути вирішені на вашу користь.., і аж ніяк не інакше. Той факт, що ви не зовсім праві, та/або у вас відсутні документи на підтвер-

дження своєї позиції, говорить лише про те, що винен виключно правозахисник, а не будь-хто інший.

10.

Якщо суддя починає говорити незрозумілими фразами, то юрист повинен його зупинити і пояснити клієнту, що саме він мав на увазі.... А потім ще домогтися, аби суд оголосив перерву на 15 хвилин, аби ви могли випити кави та викурити сигару, та прийти до тями від розуміння того, що ви

програєте справу на декілька мільйонів.

11.

Юрист завжди повинен брати клієнта в суд. При цьому він повинен зробити так, щоб засідання почалось вчасно, оскільки у клієнта надто мало часу і в нього наступна зустріч де його чекають «дуже поважні люди», і взагалі суд має закінчитись відразу після того, як суддя його вислухав. Опонента суд не повинен слухати взагалі.

12.

Якщо якимось чином в руках опонента з'являються документи, які повністю нівелиють все що сказано клієнтом, то юрист мав це передбачити... і зробити так, щоб ці документи зникли, або змусити суддю взагалі не брати їх до уваги при винесенні рішення.

13.

На будь-які незручні питання, що дає ставить клієнту суддя чи юрист опонента, ви повинні підскочити і як в американських фільмах голосно крикнути: «Я ПРОТЕСТУЮ!».

14.

Для ведення будь-якої справи в суді не потрібно юридичної освіти та багаторічного досвіду. Достатньо вміти писати, читати та сперечатись, а наявність на полиці книжки «25 порад, як виграти суд» взагалі робить вас метром юриспруденції!

15.

Якщо клієнт запізнюється, то юрист повинен зробити так, щоб суддя переніс засідання на більш зручний для

вас час, адже ваш автомобіль застряг у заторі за 500 метрів від приміщення суду.

16.

Приймаючи рішення про звернення в суд, у жодному випадку не довіряйте ведення своєї справи фахівцям, з якими ви пропрацювали понад 5 років і який знає ваші документи, як свої п'ять пальців, оскільки він сам їх готував. Передайте ведення справи юристу контрагента-конкурента, який значно більше піклується про ваше благополуччя, ніж ті хто з вами працюють.

17.

З юристом краще розмовляти на сторонні теми, такі як, наприклад, несправедливість української системи правосуддя, міжнародна фінансова криза, про останній футбольний матч..., а на останок розмову ще й завершити фразою: «Гарний не той юрист, хто знає закон, а той хто знає суддю». Про суть справи не кажіть ні слова, хай сам помучиться та він врешті-решт за це гроші отримує.

18.

Усі документи, що стосуються справи, відразу передавати юристу не можна ні в якому випадку. Кожен документ потрібно видавати за 30 хвилин до початку судового засідання. І нічого страшного, що у нього вже сформована правова позиція, виходячи з отриманих даних. За 30 хвилин встигне все переробити. Він же Юрист!!!

19.

Уклавши договір на абонентське обслуговування, відразу визначте, хто тут головний. По-перше, телефонувати можна цілодобово. О третій години ночі юрист без проблем має цитувати будь-яку норму на пам'ять. По-друге, на призначену вами ж зустріч, ніколи не можна приходити вчасно: хай юрист 2-3 годинки почекає... Коли він нарешті вас дочекався, посеред розмови можна встати та піти, сказавши: «Я сьогодні втомився»., або «У мене справи»..., або ще краще: «Мене чекає інший юрист, якого мені порадив Іван Іванич. Так що давай завтра!»....

ДОСВІД ЯКОМУ МОЖНА ДОВІРЯТИ

НАШІ НАГОРОДИ

м. Київ, вул. Бориса Гмирі 1\2, офіс 141.
тел.: (044)568-00-77, 067-597-25-94
e-mail: femida@femida.ua

02140, м. Київ,
вул. Бориса Гмирі 1\2, оф. 141
Тел.: (044) 568-00-77
Моб.тел.: (067) 597-25-94
e-mail: femida@femida.ua

